

УДК 368:334.722:338.246.025.2

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Яворська Т.В.

Досліджено різні погляди вчених щодо понятійного апарату теорії державного регулювання страхового підприємництва. Сформульовано авторське бачення сутності державного регулювання страхового підприємництва.

Ключові слова: регулювання, державне регулювання страхового підприємництва, державне регулювання страхового ринку, органи державної влади, страховий нагляд.

ВСТУП

Сучасне ринкове господарство не може нормально функціонувати, особливо в умовах нестабільності й фінансово-економічних криз, без державного регулювання, межі якого мають бути чітко визначеними. Держава має виступати гарантом ринкової економіки, творцем формальних обмежень, органічно вписуватися у правила ринкової поведінки і не заважає дії ринковим механізмам. Конкретні види, форми та масштаби державного регулювання визначаються характером і гостротою проблем, які характерні для певної підприємницької діяльності, зокрема страхової, у даній країні у той чи інший період часу. Державне регулювання стає вкрай необхідним для страхового підприємництва з урахуванням тих реалій, у яких відбувається його сучасний розвиток. Проблеми, які нині характеризують вітчизняне страхове підприємництво, вимагають від держави ефективного їх регулювання. У першу чергу для цього необхідно чітко обґрунтувати сутність державного регулювання страхового підприємництва.

У сучасній страховій науці ще не досягнуто єдності у розумінні та трактуванні понять і категорій державного регулювання страхового підприємництва. Фундаментальних наукових досліджень з даної проблематики не має, лише, окремішньо, досліджувалися проблеми державного регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній (Василенко А.В., Мазаракі А.), перестраховування, аналізу діяльності окремих регулюючих органів держави, нагляду у даній сфері (Фурман В., Козьменко О., Залєтов О, Гаманкова О.). Наявність таких наукових розробок має, безумовно, позитивний вплив, проте відсутність чітких узагальнених результатів не дає можливості сформулювати цілісний механізм державного регулювання страхового підприємництва, що впливає на розробку ефективної стратегії його розвитку. У зв'язку з цим метою статті є з'ясування основних понять та категорій теорії державного регулювання страхового підприємництва.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У перекладі з латинської поняття “регулювання” означає “підпорядковувати певному порядку” [1, с.288]. У словнику української мови “регулювати” означає: «1. впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі; 2. домагатись нормальної роботи машини, установки, механізму і т.ін., забезпечуючи злагоджену взаємодію складових частин, деталей; 3. зменшувати або збільшувати швидкість, величину і т.ін., досягати потрібної сили, належного ступеня вияву чого-небудь» [2, с.480-481].

Теоретично регулювання страхового підприємництва має складатися із державного регулювання страхового підприємництва, ринкового регулювання страхового підприємництва та саморегулювання страхового підприємництва. У цьому секторі не можна протиставляти державу та ринок як два механізми регулювання, а навпаки, необхідна оптимальна модель співвідношення державного регулювання та саморегулювання через ринкові механізми. У нинішніх умовах господарювання держава уже не тільки визначає загальні правила функціонування ринкової економіки, а й сама доповнює ринковий механізм.

Сучасна економічна наука для визначення ролі держави в економіці країни використовує різні поняття: державне втручання, державне управління, державна економічна політика, державне регулювання тощо. Правильною, на наш погляд, є позиція Л.Швайки, яка, даючи пояснення даним поняттям, твердить, що “державне регулювання економіки – сфера діяльності органів державної влади щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання шляхом застосування різноманітних методів і засобів. Державне регулювання економіки можна розглядати як функцію державного управління економікою і як інструмент реалізації економічної політики” [3, с.36]. Таку ж думку щодо державного регулювання поділяє і Д. Стеченко, який вважає, що “регулювання відбиває і втілює структуру регульованого об'єкта, а тому його

треба відрізнити від управління, планування, економічного програмування та економічного прогнозування, хоча плани, програми, прогнози водночас є інструментами державного регулювання” [4, с.26].

На нашу думку, регулювання є функцією державного управління, а отже, категорія “державне управління” є ширшою, ніж “державне регулювання”, яке необхідно розуміти як сукупність заходів законодавчого, виконавчого та контрольного характеру, що здійснюють відповідні органи державної влади задля економічних благ суспільства.

Отже, державне регулювання страхової діяльності як структурний елемент державного регулювання економіки, здійснюється для впорядкування дій його суб’єктів, забезпечення виконання законів, відстоювання державних та суспільних інтересів.

Варто зазначити, що проблему державного регулювання страхового підприємництва вивчали як відомі теоретики початку ХХ ст., так і сучасні науковці. Зупинимось на особливостях та суперечностях понятійно-категоріального апарату теорії державного регулювання страхового підприємництва (ДРСП) детальніше.

По-перше, найчастіше у науці проблеми державного регулювання страхової діяльності розглядалися через призму лише державного нагляду з боку відповідного уповноваженого органу. Така позиція є дещо спрощеною. Так, про важливість та роль держави у розвитку страхування вказував відомий теоретик К.Воблий: одна глава його книги так і називається “Держава і страхування”, де він використовує одночасно такі поняття як “державне регулювання” та “страховий нагляд”. У той час лише починає посилюватися роль держави як наглядового органу за страховою діяльністю і тому дані поняття не розділяються. Автор зазначав, що “наприкінці ХVІІІ ст і в першій половині ХІХ ст. страхування залишалося поза державним регулюванням. Кінець ХІХ ст. і особливо початок ХХ ст. характеризується іншим ставленням держави до страхування. Вона починає так чи інакше регулювати страхову діяльність, кодифікує страхове право, створює спеціальні органи нагляду, сама виступає в якості конкурента приватного страхування і на кінець, подекуди встановлює свою монополію на здійснення страхової діяльності” [5, с.90].

У іншому сучасному науковому джерелі, О.Козьменко зазначає, що державне регулювання розвитку страхового ринку України в контексті сталого зростання повинно здійснюватися “... шляхом реформування системи державного нагляду за страховим ринком України у відповідності до вимог міжнародних директив платоспроможності страхових організацій Solvency I та II, що передбачають обґрунтування основних напрямів стратегії розвитку регіонального ринку, внутрішнього національного ринку та його інтеграцію в зовнішній страховий ринок” [6, с.25].

У Законі України «Про страхування» жодна стаття не присвячена державному регулюванню страхової діяльності. Розділ ІV називається “Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні”, у якому зазначається що, державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників [7].

Підкреслимо, що у спеціальній словниковій та енциклопедичній літературі у більшій мірі пояснюється сутність страхового нагляду, ніж державного регулювання. Зокрема, у “Енциклопедії страхування” подається досить чітке тлумачення державного страхового нагляду як контролю за діяльністю страхових компаній з боку спеціально уповноваженого державного органу [8, с.177], але пояснення державного регулювання відсутнє.

Вважаємо, що державне регулювання страхового підприємництва необхідно розглядати як діяльність всіх органів державної влади щодо координації діяльності суб’єктів страхового підприємництва, а не лише відповідного уповноваженого органу. Нагляд забезпечує контроль за виконанням правил та встановлених норм, а регулювання передбачає розробку та впровадження цих правил. Регулювання та нагляд є взаємодоповнювальними поняттями. Страховий нагляд є функцією уповноваженого органу, який коригує діяльність суб’єктів страхового підприємництва відповідно до законодавчих та нормативно-правових актів. Тому, вважаємо, що державне регулювання страхового підприємництва передбачає виконання функцій щодо формування страхового законодавства та здійснення страхового нагляду.

По-друге, у літературі часто зустрічаються певні суперечності та неточності у трактуваннях понять та категорій теорії ДРСП. Так, О.Залстов розкриваючи проблеми державного регулювання ринку ubezpieчення життя, дає визначення правового регулювання ubezpieчення життя як “нормативного впорядкування відносин на ринку ubezpieчення життя, що складається з двох частин: державного регулювання та саморегулювання (інституційного регулювання), які взаємодоповнюють одна одну, але пріоритет зберігається за першим: воно може делегувати деякі регулятивні повноваження саморегулювальним організаціям, але не навпаки” [9, с.263] З такою позицією автора не погоджуємось, бо вважаємо, що державне регулювання включає правове регулювання, а не навпаки.

Нечіткість понятійного апарату державного регулювання страхової діяльності в Україні зустрічаємо у авторефераті О.Жабинєць на тему: “Державне регулювання страхової діяльності в Україні”, зокрема, автор зазначає, що “правове ubezpieчення страхової діяльності передбачає використання низки основних інструментів державного регулювання, які у сукупності становлять цілісний механізм” [10, с.9]. Неправильно вважати, що правове ubezpieчення здійснюється з допомогою інструментів державного регулювання, бо правові методи та інструменти належать до компонентів механізму державного регулювання страхового підприємства. Усе це вимагає чіткого пояснення форм, методів та інструментів ДРСП.

У колективній монографії “Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку” її автори досліджують систему державного регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній та зміст її структурних елементів [11, с. 280-297]. На їх думку, “державне регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній являє собою стратегію і тактику держави з урахуванням особливостей розвитку страхового ринку, що спрямовані на забезпечення умов для здійснення інвестиційної діяльності страховиків з метою узгодження інтересів суб’єктів суспільних відносин і мінімізації ризиків” [11, с.284]. Ми погоджуємось з позицією авторів щодо стратегічних орієнтирів державного регулювання, але разом з тим вважаємо, що стратегія і тактика як управлінські характеристики покликані забезпечувати оптимальну організацію страхової діяльності. Стратегія виявляється у довгостроковій державній політиці щодо розвитку страхового підприємництва, а тактика – у короткостроковій.

Як видно з автореферату «Науково-методичні основи державного управління інвестиційною діяльністю (на прикладі страхового ринку)», її автор О.Кисельова, неодноразово використовує, як синоніми такі поняття як «державне регулювання інвестиційною діяльністю на страховому ринку» та «державне управління інвестиційною діяльністю на страховому ринку» [12, с. 25]. Проте між ними існує істотна різниця, роль держави є не лише регулюючою, а значно ширшою – управлінською.

О.Залетов у своєму авторефераті «Державне регулювання ринку страхування життя в Україні», обґрунтовує, що «у процесі становлення та розвитку ринку страхування життя держава виконує наступні функції: регулювання, контролю, стимулювання, організації та захисту. Це реалізується через механізм державного регулювання та саморегулювання, які взаємодоповнюють одне одного» [13, с.8]. З такою позицією автора важко погодитись, бо ці функції реалізуються скоріше через механізм державного управління, а не через механізм державного регулювання.

У монографії «Теорія та практика страхового ринку в Україні» Л.Нечипорук досліджуючи проблему державного регулювання страхового ринку, використовує також поняття «державне втручання в управління розвитком страхового ринку» [14, с.179, 185, 186], що, на нашу думку є не правильним. З цього приводу, варто порівняти «державне втручання» із «хірургічним втручанням в організм людини» чи з «політичним регулюванням», яке базується не на економічних законах.

На думку В.Фурмана, державне регулювання страхової діяльності «являє собою створення державою рамочних умов для функціонування страхового ринку, в межах яких його суб’єкти вільні у прийнятті своїх управлінських рішень, вплив держави на учасників страхових відносин, що здійснюється по кількох напрямках» [15, с.139-140]. У самому визначенні «державного регулювання страхової діяльності» його автор говорить «про умови, які мають створюватися для функціонування страхового ринку». Таким чином, йде мова про «державне регулювання страхового ринку», а не страхової діяльності. Це інші поняття, бо об’єкти їх регулювання є різними. У подальшому автор говорить вже про державне регулювання розвитку ринку страхових послуг [15, с.140]. Стверджуємо, що страховий ринок та ринок страхових послуг є різними поняттями, а отже і механізм їх державного регулювання буде різний.

Варто наголосити, що не можна й ототожнювати «державне регулювання страхового підприємництва» і «державне регулювання діяльності страхових компаній», так як об’єкти є не однаковими: у першому випадку об’єкт є загальний, у другому – конкретний.

У колективній монографії «Стратегічне управління страховою компанією» (за ред. д.е.н. В.Фурмана) знаходимо поняття «страхове регулювання», система якого на національному рівні передбачає досягнення збалансованості інтересів суб’єктів страхових відносин і органів, що їх регулюють, - захисту страхувальників, забезпечення інтересів страховиків і отримання певної макроекономічної вигоди. У ній вказано, що «страхове регулювання має певну вартість (чим жорсткіше страхове регулювання, тим більші втрати компаній і клієнтів, оскільки обмеження, що накладаються на свободу дій страховиків, неминуче спричиняють підвищення вартості їх послуг) і ефективність» [16, с. 15]. У подальшому автори розкривають проблему державного регулювання страхового ринку.

Поняття “страхове регулювання”, не часто вживається представниками української економічної науки. Його особливістю є те, що заходи регулюючого впливу застосовуються не лише до діяльності страхових компаній, а й до інших учасників страхового ринку, зокрема, тих, які мають право займатися посередницькою діяльністю. При цьому хочемо наголосити, що таке регулювання здійснюється відповідним уповноваженим органом державної влади, регулюючі функції якого входять до його компетенції. Якщо такий регулюючий вплив на учасників страхового ринку здійснюють інші органи державної влади, то тоді варто говорити про державне регулювання страхового ринку.

У Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» подається досить лаконічне пояснення державного регулювання ринків фінансових послуг «як здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам» [17]. Оскільки, до фінансових послуг належать послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення, то дане трактування стосується й ринку страхових послуг.

У «Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року» лише наголошується на державному регулюванні та нагляді у сфері страхування як “одного із принципів розвитку страхового ринку” [18]. Проведений аналіз вказує на те, що й у вітчизняному законодавстві проблеми державного регулювання та нагляду пояснюються розмито й поверхнево.

Отже, проведений розгорнутий аналіз доводить, що у чинному законодавстві та в іншій спеціалізованій літературі єдині погляди на зміст основних понять та категорій теорії державного регулювання страхового підприємництва відсутні.

Вважаємо, що “державне регулювання страхового ринку” є поняттям ширшим, ніж, поняття “державне регулювання страхового підприємництва” з огляду на суб’єкти та об’єкти його регулювання. Державне регулювання страхового ринку стосується усіх учасників страхового ринку і процесів взаємодії між ними. Більш конкретним є поняття “державне регулювання страхового підприємництва”, яке застосовується до суб’єктів страхового підприємництва, що пропонують послуги щодо страхового захисту, здійснюють перестраховання та інвестиційну діяльність. У нашому розумінні, державне регулювання страхового підприємництва – це сукупність заходів впливу (законодавчих, виконавчих та контрольних), які застосовуються відповідними органами державної влади з метою досягнення визначених цільових пріоритетів розвитку страхового підприємництва. Вважаємо, що такими цілями державного регулювання є:

- забезпечення стабільності розвитку страхового підприємництва та адаптація його до умов, що змінюються в національній економіці;
- створення сприятливих умов для формування ринкової інфраструктури страхового підприємництва;
- зміцнення економічної безпеки страхових підприємницьких структур, у тому числі забезпечення їх фінансової стійкості;
- сприяння інтеграції вітчизняного страхового підприємництва у світовий страховий простір.

Нині в умовах фінансово-економічної кризи, найважливішими цілями державного регулювання є відновлення фінансової стабільності страхового підприємництва.

ВИСНОВКИ

Отже, державне регулювання страхового підприємництва є: однією із функцій державного управління; діяльністю всіх органів державної влади щодо координації дій суб’єктів страхового підприємництва; функціональним інструментом реалізації державної політики щодо розвитку страхового підприємництва. Розвиток страхового підприємництва зазнає змін під впливом сукупності різного характеру чинників, а тому його державне регулювання не є статичним, а набуває тих чи інших ознак, залежно від часу, країни, обраної економічної політики.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь – 2-е изд., исправ. – М.: Инфра-М, 1998. – 479с.
2. Словник української мови [В 10-ти т. Ред. колегія: акад. І.К.Білодід (голова) та інші] Т. VIII. Природа-Ряхтливий – К.: Наукова думка, 1977. – 840с.
3. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : [навч. посіб.] / Л.А.Швайка. – К. :Знання, 2006. – 435с.
4. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки : [навч. посіб.] / Д.М.Стеченко. – 3-тє вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 262с.
5. Воблый К.Г. Основы экономики страхования. / К.Г. Воблый. – М. : Издательский центр «Анкил», 1995. – 230с.
6. Козьменко О.В. Страховой рынок України: стратегія функціонування в контексті сталого розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. Екон. наук : спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / О.В.Козьменко. – Донецьк, 2009. – 32с.
7. Закон України “Про страхування” : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua/>
8. Енциклопедія страхування / [В.В. Фещенко та інші]. – Київ, Українське агентство фінансового розвитку, 2008. – 650с.
9. Залетов О.М. Убезпечення життя : [монографія] / О.М.Залетов. – К. : Міжнародна агенція “Бізон”, 2006. – 688с.
10. Жабинець О. Й. Державне регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 “Організація управління, планування і регулювання економікою” / О.Й.Жабинець. – Львів, 2006. – 20с.
11. Страховой рынок України: стан та перспективи розвитку : [монографія] / [С.О.Булгакова, А.В.Василенко, Л.І.Василенко, С.В.Волосович, А.М.Єрмоленко, Л.В.Єрмоленко, Л.І.Зимовська, І.О.Манько, І.С.Микитюк, Т.А.Ротова, Н.Г.Савченко, В.В.Тринчук, В.М.Фурман, О.М.Цензура] ; за заг. ред. А.А.Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 460с.
12. Кисельова О.М. Науково-методичні основи державного управління інвестиційною діяльністю (на прикладі страхового ринку) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / О.М.Кисельова. – Київ, 2009. – 34с.
13. Залетов О.М. Державне регулювання ринку страхування життя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / О.М.Залетов. – Київ, 2007. – 20с.
14. Нечипорук Л.В. Теорія та практика страхового ринку в Україні : [монографія] / Л.В.Нечипорук. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 300с.
15. Фурман В.М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку : [монографія] / В.М.Фурман. – К. : КНЕУ, 2005. – 296с.
16. Стратегічне управління страховою компанією : [кол. моногр.] / [В.М.Фурман, О.Ф.Філонюк, М.П.Ніколенко, О.І.Барановський та ін.] наук. ред. та кер. кол. авт. д-р екон. наук В.М.Фурман. – К. : КНЕУ, 2008. – 440с.
17. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua/>
18. Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 року : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua/>

Яворська Тетяна Василівна, к.е.н., доцент кафедри банківського і страхового бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка, м.Львів, тел.8(032)2394589, e-mail: Tanya_yav@ukr.net